

S T U D I J U D A R B S

V I D Z E M E S M U I Ž N I E K U P R E T E N Z I J A S

U Z Z E M N I E K I E M P Ē C D O K U M E N T I E M

1710. - 1717. g. g.

Stud.-vēst. matr. Nr. 14634 .

Michails D o b r o t v o r s k i s

1937.g.

R ī g ā .

V I D Z E M E S M U I Ž N I E K U P R E T E N -
Z I J A S U Z Z E M N I E K I E M P Ē C
D O K U M E N T I E M 1 7 1 0 . - 1 7 1 7 . G . G .

Pirms stāsimies pie dokumentu analīzes, apskatīsim tā laika Vidzemes iekārtu un administrācijas organus, kas mums vajadzīgs, lai pareizi izprastu dokumentus.

Jāņem vērā, ka krieviem iekarojot Vidzemi, tas sastāvēja tikai Rīgas, Cēsu un Pērnavas apriņķi, bet Tērbatas apriņķis līdz 1727.g. baudīja patstāvību.

Vidzemes un Rīgas militārā un civīlā pārvalde bija uzticēta generālgubernātoram resp. gubernātoram - cara pilnvarniekam, kuŗa uzdevums bija sargāt Krievijas politiskās intereses un būt par šeit novietota karaspēka virspavēlnieku. Gubernātoram amatā parasti iecēla kādu krievu generāli un par viņa palīgu - vicegubernātoru iecēla civīlistu.

Pārvaldes lietu nokārtošanai pastāvēja īpaša kollēģija, kuŗā ietilpa vicegubernātors, 2 valdības padomnieki no vietējās muižniecības aprindām, virsfiskals (juriskonsults un prokurors) un divi sekretāri. Šo aparātu sauca par "gubernas

pārvaldi" ("Generalgouvernement") vai vienkārši par valdību (Regierung).

Gubernas pārvaldes atklātās publikācijas saucās par "patentēm". Visa vietējā administrācija un tiesas amati piederēja muižniekiem.

Tiesu iestādes bija divas: zemes tiesa (Landgericht) un pilstiesā (Hofgericht). Zemes tiesa, zemākā tiesu iestāde, bija katrā apriņķī viena. Tā sastāvēja no priekšsēdētāja - zemes tiesneša, diviem asesoriem un notāra. Šī tiesa iztiesāja visas zemnieku krimināllietas un muižnieku civīllietas. Otrā tiesas iestāde bija pilstiesā, kurai padotas zemes tiesas un kuŗa iztiesāja muižnieku krimināllietas un civīllietas. Par augstāko tiesas instanċi bija Krievijas senāts.

Kaut kas vidējs starp tiesu un policiju bija brugu tiesa.

Zemākās policijas funkcijas izpildīja muižas vara.

Ar akorda punktiem krievu cars Pēteris Lielais atjaunoja Vidzemes muižnieku kārtu iestādes: landtāgu, landrātu kollēģiju un landmaršala amatu, ko zviedru valdība bija atcēlusi.

Landtāgs bija provinces augstākais pašvaldības orgāns un muižniecības šķiras organizācija.

Apskatāmā laikā landtāgā ņēma dalību visi muižnieki, tikai vēlāk tiesības piedalīties landtāga sēdēs ierobežoja. 1747. gadā ieveda "Adelsmatrikel" un tikai iematrikulētiem

muižniekiem bija balsstiesības.

No landtāga neatkarīgas bija pilsētas un tām bija sava pašvaldība. Lielākām Vidzemes pilsētām bija tiesības piedalīties landtāgos, bet arī tās tika ierobežotas un beidzot, landtāgos piedalījās vienīgi Rīgas pilsēta ar 2 deputātiem, kuriem bija tiesība nodot tikai vienu balsi.

Landtāgu kārtējās sesijas sanāca pa 3 gadiem reizi:

Kā izpildu orgānu landtags ievēlēja 12 landrātus un landmaršalu, ko sauca par "landrātu kollēģiju".

Landmaršalu vēlēja no Vidzemes bruņniecības locekļiem un viņš skaitījās par bruņniecības pilnvarnieku un bija augstākais muižniecības tiesību un pienākumu reprezentants, kā iekšējā dzīvē, tā arī uz āru; landrāti skaitījās par bruņniecības ierēdņiem.

Sākot ar 1710. gadu diviem landrātiem bija pārmaiņus jārezidē Rīgā, lai kārtotu tekošas lietas.

Landmaršala un landrātu vēlēšanas apstiprināja ģenerālgubernātors.

Landtāgam bija tiesība lemt par visām zemes iekšējām darīšanām, pie kam šiem lēmumiem bija nepieciešams valdības apstiprinājums.

Muižnieku privilēģijas, ko Pēteris Lielais bija devis ar akorda punktu parakstīšanu 1710.g. 12. oktobrī, lielā mērā no-

teica turpmāko Vidzemes likteni. 1671. g. ^{Zemes} administratīvo noteikumu (Landesordnungen) laiki atgriezās no jauna un landrātu kollēģija, dodot paskaidrojums brugu kungiem, kā rīkoties ar pārbēdzējiem-zemniekiem, atsaucās uz šā dokumenta autoritāti.

Pēc Ziemeļu kara zeme stipri iztukšota un iedzīvotāju skaits stipri samazinājies, tāpēc muižnieki centās visiem spēkiem uzkundzēties pār zemniekiem, lai piespiestu tos palikt uz vietas un apstrādāt kunga zemi.

Kā šie procesi norisinājās, mēs redzēsim, tuvāk apskatot J. Vīgraba kunga publicētus dokumentus, kas apgaismo Vidzemes zemnieku tiesisko stāvokli krievu valdības pirmajos gados, t.i. no 1710.-1717.g. un viņu kungu, muižnieku pretenzijas uz tiem. Minētie dokumenti (1711.-17.) sadalīti no izdevēja J.Vīgraba atsevišķās nodaļās: I - 1711.g., II - 1712., 13.g.g., III - 1714.g., IV - 1715., 16.g., V - 1717.g.

Pirmajā nodalījumā mums sniegti dokumenti, kas apskata ²⁵ *brunniecības* 1711.g. "vispazemīgākos vēlejumies".

1710./11.g. landtāgā, kas tika atklāts 1710.g. 4.decembrī, 22. decembrī landtāga locekļi ievēlēja 6 apriņķu deputātus, kas no minēta laika līdz landtāga slēgšanai sprieda un lēma kopā ar landrātiem brunniecības vārdā.

1711.g. 13.februārī muižniecības pārstāvji ierosināja pie cara pilnvarotā Lēvenvoldes jautājumu par muižnieku kriminālo un civīlo varu pār zemniekiem (15.), atsaucoties uz

Sigismunda Augusta privilēģiju, arī - par Rīgas pilsētas tiesību (18., 21.) ierobežošanu attiecībā uz tirgošanos ar zemniekiem un to paturēšanu pilsētā, pēc tam, kad tie ir nodzīvojuši 2 gadus pilsētas novadā. Uz šām prasībām Lēvenvolde devis šādu atbildi: - viņš ieteic muižniekiem atteikties no kriminālās un civīlās varas pār zemniekiem, lai gan tāda viņiem piederot pēc Sigismunda Augusta privilēģijas, jo muižnieki, sodot ātrās dusmās un afekta stāvoklī, varēs par tālu aiziet, šo lietu viņš ieteic pārlīkt landrātiem un deputātiem.

Jautājumu par zemnieku pārbēgšanu uz pilsētu un pilsētas tirgošanos ar zemniekiem, viņš ieteic izšķirt konferences ceļā, iepriekš paziņojot par to Rīgas rātei.

Kriminālās un civīlās varas jautājums par zemniekiem, ļoti rūpēja muižas kungiem, uz to norāda tā steiga, ar kādu viņi lemj, dod atbildes un pieprasa paskaidrojumus.

23. februārī bruņniecība nodod Lēvenvoldem protestu pret Rīgas pilsētas "praescriptio biennalis" tiesībām. Viņi aizrāda, ka Rīgas pilsētai nav lielākas tiesības par muižas kungu un ka pilsēta nevar savas tiesības pierādīt, jo Stefana Batorija privilēģija norādot tikai uz svešiniekiem - (alienos fugitivos rusticos), bet ne uz vietējiem (einheimische).

Kā redzams no Vīgraba piezīmēm, Lēvenvolde 1711.g. 10.oktobrī nosūtīja Rīgas rātei bruņniecības vēlējumies no 23. 11 un lūdzis paskaidrojumus. 19. oktobrī viņš jau saņēmis atbildi, sūta to rezidējošiem landrātiem. Jāatzīmē, ka

paskaidrojumā, kas pielikts klāt Lēvenvoldes rakstam rezidējošiem landrātiem, "praescriptio biennalis" netiek minēta.

Rezidējošie landrāti, saņēmuši Lēvenvoldes rakstu 22.oktobrī, jau nākošā dienā dod uz to atbildi; viņi pamanījuši, ka pilsēta izvairās no galvenās lietas un tāpēc lūdz Lēvenvoldi pieprasīt no rātes tiešu atbildi uz viņu vēlējumiem.

1711.g. 13.decembrī Lēvenvolde pieprasīja no rātes "tiešu atbildi" un, cik spriežams pēc raksta satura, ko rāte atsūtīja 21. decembrī, pilsēta "praescriptio biennalis" tiesības pieskaita pie tādām, kas jau nokārtotas kādā sēdē zviedru generālgubernātorā klātbūtnē.

II nodalījumā ir dokumentš, kas runā par brugu kungu pieprasījumiem landrātu kollēģijai, kā rīkoties ar aizbēgušo dzimtcilvēku izdošanu.

1712.g. 4.augustā Pērnavas brugu kungs V.G.Lavs pieprasīja rezidējošiem landrātiem, kā jārikojas, izdodot tos zemniekus, kas 1695., 96., 97. un 1708.-1709. bada gados nokļuvuši svešās robežās un par kuŗu izdošanu zemes konstitūcija nedod skaidras atbildes. Viņam nonāca ziņas, itkā Rīgas novads, pārgrozot zemes tiesības, ^{Gaudesordnung en} gribot tādus zemniekus pievienot sev. Tāpat viņš sūdzas par grūtībām, kas saistītas ar tādu zemnieku izdošanu, kas dienējuši karādienestā, sevišķi tie, kuŗus viņu kungi atdāvinājuši (verschenket), vai arī uz tādiem var pretendēt viņu agrākie kungi? Kas darāms tādiem, kas ar varu

savervēti karadienestam un paši vairs neatgriežas pie saviem kungiem.

Tikai 5. septembrī rezidējošie landrāti Tiesenhauzens un Mengdens deva Lavam pieprasītās ziņas, jo landrātu darbība bija pārtraukta līdz septembra sākumam. Landrāti ieteic Lavam:

1/ katrā atsevišķā gadījumā pārliccināties vai tiešām zemnieki, kas 1695., 6., 7. bada gados pārgājuši pie cita kunga, bija padzīti un bija spiesti glābties no bada pie cita kunga. Un tikai tādā gadījumā kungam nav tiesību pieprasīt zemnieku izdošanu. Ja minētie apstākļi nav pierādāmi, tad viņam jāiztiesā pēc Zemes tiesībām, bet atsevišķos gadījumos jāgriežas pēc paskaidrojumiem pie landrātu kollēģijas;

2/ kas zīmējas uz 1708., 1709.g.g., tad par badu šais gados netika dzirdēts;

3/ kā jārikojas ar bijušiem zaldātiem, par to stāsta publicētā "patente".

Par Rīgas ^{zemes administratīvo noteikumu (Landesordnungen)} novada speciālo pārgrozību landrāti nekā neesot dzirdējuši (?!).

1713. g. jūnijā Cēsu apriņķa brugu kungs N.F.Bukshevdens griezās pie cara pilnvarotā Lēvenvaldes ar pieprasījumu, kā rīkoties, izšķirot jautājumus par aizbēgušo zemnieku izdošanu.

Mūs interesē viņa pieprasījuma 2., 4., 5. un 6.punkti.

2. punktā aizrāda uz parādību, kas stipri izplatījusies,

t.i. zemnieku pārbēgšana no viena novada uz otru, lai gan gubernas pārvaldes ^{rīkojums} ~~ziņojums~~ to aizliedz. Tā kā daži izliekas, ka par šādu aizliegumu nekā nezinot, tad viņš lūdz, lai paziņotu vēlreiz mācītājiem, lai tie biežāk sludinātu rīkojumu vācu un latviešu valodā.

4. punktā, - jautā vai zemnieki, kas 1695., 6. gadās bada dēļ ir aizbēguši svešu kungu novados, paliek tur kā jauna saimnieka (er⁶) mantojums, vai tos agrākais kungs drīkst pieprasīt atpakaļ.

5. punktā - jautā, kā rīkoties ar zemniekiem, kas minētos gados aizbēguši uz Latgali (Poļu Vidzemi - Pohlisch-Lieffland) vai Kurzemi un atgriezušies Vidzemē no cita kunga uzņemti, vai tie uzskatāmi par agrāko vai pašreizējo dzimtkungu ļaudīm.

6. punktā - runa iet par Kurzemes un Lietuvas kalpiem, kas kādu laiku nodzīvojuši pie viena kunga un tad tika pārvilīnāti pie cita kunga; vai tādi saistīti ar pirmo kungu, pie kura viņi priekš tam kalpojuši.

23. jūnijā Gubernas pārvalde deva savus paskaidrojumus bruga kungam Bukshevdenam.

Uz 2. punktu - aizrādīja, ka 1711. g. 14. ~~gg.~~ maijā izdotā patente pilnīgi izsmeļ, kā jārikojas pieprasāmos gadījumos.

Uz 4. punktu - valdība sniedz plašāku paskaidrojumu. Bērniem, kas bada gados tika no kāda saimnieka uzņemti un uz-

turēti bez jebkādiem pakalpojumiem no viņu puses, jāpaliek tur, kur viņi dabūjuši uzturu savai eksistencei. Pieaugušie, kas par savu uzturu strādājuši, izdodami viņu agrākajiem dzimtkungiem (Erbhere), izņemot, ja tie no viņiem pilnīgi atsacījās un padzina tos. Bieži gadās, ka jaunie cilvēki, apprecējušies, paliek par saimniekiem citā muižā (publique), tādā gadījumā, izdodot viņus agrākiem kungiem, jāskatās, lai neizpostītu saimi un nenodarītu smagus zaudējumus muižai, kurā viņi nometušies. Izdošana tikai tad izdarāma, ja agrāko kungu muižā novērojams ļaužu trūkums.

Uz 5. punktu - valdība saka, ka zemnieki, kas atgriezušies no Latgales un Kurzemes, ir izdodami agrākajiem kungiem uz pieprasījumu.

Uz 6. punktu - teikts tā: ja Lietuvas vai cits ārzemnieks nonācis Vidzemē, ir salīdzis uz noteiktu laiku ar kādu saimnieku, tad pēc šā laika nokalpošanas viņš ir brīvs iet, kur grib un pie kā grib, bet ja viņš aiziet pie cita, nenokalpojis nolīgto laiku, t.i. priekš termiņa, tad brugu tiesai tāds jānogādā pie agrākā saimnieka.

1713.g. 23.jūlijā Rīgas apriņķa brugu kungs Hastfers griezās pie rezidējošiem landrātiem ar 13 "jautājumiem" bēgļu izdošanas lietā.

1. Kādas tiesības bauda tie ļaudis, kas 1695., 6. un 7. bada gados atstājuši savas dzimtnovadus (Erbgebiete) un lie-

lā trūkuma spiesti, pārvietojušies uz citu vietu? Vai tiem jāpaliek tur, vai jāatgriežas atpakaļ?

2. Kā jārikojas ar tādiem ļaudīm, kurus dzimtkungs vai nomnieki, nevarēdami uzturēt, atlaiduši vai pat padzinuši, un kurus uzņēmuši citi kungi un pie kuriem tie nodzīvojuši 10 gadus, vai kā saimnieki vai iedzīvotāji (Wirdt oder Einwohner)?

3. Kur lai pieder tie zemnieki, kas bada gados palika nabadzīgi un ^{kuršiem} tiem kungi atņēmuši pēdējo un ^{kas} tie vienā vietā atlaisti un otrā pieņemti?

4. Vai puisēni un meitenes (Jungens oder Dirnens), kas pēc bada gadiem, bet no bada glābti, tika uzņemti no ielām, ir dzimtļaudis (erblich) tur, kur viņi līdzšim uzturēti?

5. Ja saimnieks, savam kungam nezinot, ir nodzīvojis pie cita kunga 10 gadus saimniekojot, vai viņa lieliem bērniem (p.5), kas piedzimuši pie agrākā kunga, jāpaliek pie tēva vai jāseko dzimtkungiem un kur tēvs pats piederot.

6. Ja attiecībā uz puisēniem ir izdots "Auffzüglingsrecht", kā jārikojas ar meitenēm, ja viņas nododamas audzināšanā (zu Auffzuglinge gegeben worden)?

7. Kam pieder ārļaulībā piedzimušais bērns, ja viņa vecāki pēc kāda pusgada pēc bērna piedzimšanas likumīgi apprecējušies, vai mātei, vai tēvam, vai ~~ta~~ tēvai, kurā viņš piedzimis?

8. Jā vācietim, dzīvojot ārļaulībā ar nevācieti, pie-

dzimst bērns un tiek vāciski audzināts vai viņš uzskatāms par dzimtcilvēku?

9. Jā kādai meitai (sievietei), kas izprecēta kādā citā novadā, nomirst vīrs, neatstājot bērnus, vai viņa pieder pie tā novada, kur dzimusi un vai tā drīkst sev ņemt līdz pūru?

10. Kā jāuzskata tāds zemnieks, kuŗam viņa iepriekšējie (vorige) kungi (no abām pusēm = von beiden Theilen) nomiruši un nav liecinieku, kas varētu pierādīt, ka (fremder Erbbauer) svešais dzimtcilvēks nonācis citā novadā un nodzīvojis tur 10 gadus kā saimnieks?

11. Vai zemnieka dēls, kuŗa brālis vai kalps agrāk tika savervēti kara dienestā, bet viņš pats izpircies no kareivju kārtas, ir pretendējams no viņa agrākā dzimtkunga?

12. Vai agrākā zemes milicija un kareivji, kas pēc Rīgas pilsētas kapitulācijas visi atlaisti no dienesta, ir brīvi vai pieder saviem agrākiem dzimtkungiem?

13. Kur pieder tādu vecāku bērni pēc vecāku nāves?

Jau 24. jūlijā valdība, apspriedusies ar rezidējošiem landrātiem un Völkersahmu (virskomisaru) deva atbildi uz Hastfera 13 "jautājumiem".

1./4. Atbildot uz Hastfera 1. punktu, valdība reizē dod atbildi arī uz 4.punktu.

Tie ļaudis, kas 1695., 6., 7.g.g. bada spiesti pārgājuši pie cita kunga, būdami vēl bērna gados un nespējīgi kalpot par savu uzturu, paliek pie jauna kunga, bet visi, kas bija spējīgi par savu uzturu kalpot, izdodami agrākājiem kungiem.

2. Tādi zemnieki, kas bada gados bija spiesti savu kungu atstāt, jo tas viņiem netikai nepalīdzēja, bet pat pamudināja uz aiziešanu, paliek par dzimtļaudīm (erblich) tur, kur viņi tika uzņemti, ja tikai augstāk minētie apstākļi pierādāmi ar lieciniekiem.

3. Tādi zemnieki, kas aizgājuši no saviem kungiem, jo nepildīja kā pienākas savu darbu, ir izdodami viņu agrākiem kungiem uz pieprasījumu, jo uz tādiem kungi nav savas tiesības zaudējuši.

4. (sic 1).

5. Bērni jāpieraksta līdzās tēvam un tie paliek par dzimtcilvēkiem kopā ar tēvu.

6. Attiecībā uz meitenēm ir spēkā "Auffzüglingsrecht", jo Zemes administratīvie noteikumi (Landesordnungen) nedara izšķirību starp puisēniem un meitenēm.

7. Ārlaulības bērns, pēc tēva likumīgas apprecēšanās ar viņa māti, ir legitimēts un netiek vairs uzskatīts par ārlaulības bērnu, bet seko savam tēvam, kad tas tiek izdots kā dzimtcilvēks.

8. Ja ārļaulībā piedzimušais bērns tiek audzināts vāciski (deutsch) un viņa tēvs ir vācietis, tad viņš bauda tēva tiesības, lai gan māte nevāciete, un uz tādiem nav attiecināms Landesordnung p.15.Cap.6.

9. Sieviete, kas izprecēta svešā novadā, un viņas laulāts draugs ir miris, neatstājot bērnus, paliek tur "erblich", kur viņa izprecēta un arī padota tā kunga varai.

10. Ja 10 gadu praescriptio ir pierādīta un citu pierādījumu pie rokas nav, tad ar tādu zemnieku jārikojas pēc zemes administratīviem noteikumiem (Landesordnung^{en}) Cap. 6.p.4.

11. Tas, kas pats izpircies no kareivju kārtas, nav vairs novietojams pie agrāka kunga, kā dzimtcilvēks (Erbbauer), bet viņš paliek tur "erblich", kur viņš pēc savas gribas apmeties.

12. Agrākajiem dzimtkungiem ir izdodami tie, kas dienējuši zemes milicijā vai karadienestā, bet pēc Rīgas atdošanas tika atlaisti no dienesta.

13. Arī viņu bērni seko vecākiem un paliek tāpat "erblich" kā viņu vecāki.

III nod1714. gada landtāga "vēlējumi"

Brunniecību nodarbina jautājums par izbēgušo zemnieku izdošanu. 13. VII landtāgā brunniecība pēc apspriedes izteicās par to, kā arī uz priekšu brugu tiesai jāizšķir jautājumi par izbēgušo zemnieku izdošanu (Ausantwortung geflüchteter Bauern). Landrātu priekšlikums atsvabināt brugu tiesas no pienākumiem izšķirt strīdus par izbēgušo zemnieku izdošanu un uzdot to zemes tiesām, tika noraidīts, jo tiesas procedūrai Zemes tiesās jābūt rakstiski vēstai, kas aizņem daudz laika un saistīts ar liekiem izdevumiem. Tāpat landtāga brunniecība ieteic landrātiem parūpēties, lai brugu tiesas apellācijas sūdzības tiktu nodotas nevis valdībai (Regierung), bet pilsietībai (Hoffgerichte).

Šie landtāga vēlējumi tika caur landmaršāla kungu nodoti landrātu kollēģijai, kas tai pašā dienā, t.i. 13.VII tos nolasiņa un izteica no savas puses sekošos vēlējumi:

1. Landrāti lūdz, atsaucoties uz Landesordnung - tiesībām, kurās teikts, ka katram īpašniekam, kurā novadā ieradies svešs zemnieks, jāpaziņo par to iepriekšējam kungam, pretējā gadījumā tas sodams ar 50 (Rthl.) reichstāleriem, lai par šo tiktu paziņots no kanceles 1/4 g. laikā, jo daži šo prasību neievēro, un lai visus izdevumus, kas celsies noklusēšanas dēļ, uzliktu uz vainīgo, vairs 50 reichstāleru soda, bet kas zīmējas uz zemniekiem, kas par pārbēdzējiem neziņo kungiem,

tad tieš sodami ar 20 rīkstēm pie baznīcas.

2. Tie zemnieki, kas aizbēguši uz Latgali, Kurzemi vai uz Tērbatas novadu, jāizdod atpakaļ, jo tāda pārbēgšana apdraud zemi.

3. Rīgas pilsētas "praescriptio biennalis" tiesības apdraud zemi, tāpēc landrāti izsakās pret tām un lai šis jautājums būtu uz vietas izšķirts.

4. Zemnieku tirdzniecības tiesības grib ierobežot, lai tāpat valsts (sowohl der Crohn, als adelige Bauer) kā muižnieku zemnieki nevarētu pārdot savus ražojumus (preces) pēc patikas vairāksolītājam, bet gan tikai noteiktai personai.

No 22.-28.VII landrāti pārbaudīja bruņniecības izteiktos vēlējumus, ko sacerējis bruņniecības sekretārs un ienesuši vajadzīgos labojumus un paskaidrojumus, parakstīja tos un 29. jūlijā iesniedza tos cara pilnvarotam kņazam Golīcinam apstiprināšanai.

Šie vēlējumus būtu šādi:

3. Muižniecība (Ritter- und Landschafft) lūdz gubernātoru izdarīt pārgrozību tiesas vešanas lietā, t.i. lai uz priekšu par apellācijas instanci priekš ~~brugā~~ tiesas, zemes un pārējām zemākām tiesu pārsūdzamām lietām būtu pilstiesa (Hofgeriecht), kā augstā^{kā} zemes justickollēģija, bet ne (Regierung) valdība, kurai ir savi specifiskie pienākumi.

5. Lūdz 1/4 gadu visā zemē sludināt, ka saskaņā ar

Landesordnung 6. Cap. p. 6, katram, kas pieņēmis svešu zemnieku (no Vidzemes), jāizdod tāds pārbēdzējs viņa agrākajam īpašniekam, un neizpildīšanas gadījumā tāds ir sodams ar 50 reichstāleru lielu soda naudu.

6. Lūdz gubernātoru kungu parūpēties par to, lai tie zemnieki, kas pārbēg uz Latgali, Kurzemi un Tērbatas novadu, būtu nogādājami atpakaļ, jo caur tādu zemnieku izmukšanu zemē var izcelties liels posts.

7. Muižniecība lūdz gubernātoru, lai viņš parūpētos par to, lai tiktu ievērotas Landesordnung tiesības lietā ar zemnieku izdošanu starp Rīgas rāti un zemes kungiem (Edelmanne), jo Rīgas pilsētas pretenzijas uz zemnieku paturēšanu pēc tam, ja tie nodzīvojuši Rīgas novadā 2 gadus, netikai nav pamatotā, bet pat runā pret zemes likumiem, "...nicht nur gantz ungegründet, sondern auch...wieder des ^{Landes} Gesetze#".

8. Lūdz gubernātoru spert soļus pret Rīgas pilsētas tirgošanos ar zemniekiem, kas runā pat pret kristīgo morāli (taisnīgumu).

1714.g. 16. novembrī pilstiesas priekšsēdētāja biedrs H. fon Breverns nodāva bruņniecības sekretāram Rīgas pilsētas atbildi uz tiem 1714.g. landtāga vēlējumiem punktiem, kuŗi attiecas uz pilsētu. Šinī atbildes rakstā rāte paskaidro, ka zemnieku divgadēja noilguma termiņš, kā arī Rīgā piekoptā tirgošanās ar zemniekiem, esot paradumi, kas līdz šim nepār-

traukti tikuši ievēroti un dzīvē izlietoti, ko var pierādīt ar attiecīgiem dokumentiem, kas izdoti no ķēniņiem un tā laika valdības.

Kas zīmējas uz dokumentiem, uz kuriem Rīgas rāte atsauca savā iesnieguma rakstā kņazam Golīcinam, 1714.g.16.XI, tad tādus Rīgas birģermestrs J. von Benkendorfs apsoliņās jo drīzi piesūtīt rezidējošiem landrātiem. Solīts tika 1714.g.20.XI, bet piesūtīts tikai 1715.g.24.II.

Attiecībā uz "praescriptio biennalis" Rīgas rāte atsauca uz sekošiem dokumentiem:

1/ Corpus/privil. Stephani regis Poloniae Rigensibus datum, p. 43;

2/ Corpus privileg. regis Gustavi Adolphi, p.50, un

3/ uz diviem zviedru generālgubernātoru lēmumiem:

a) 1669.g.23.I - p.4 b) 1688.g.18.II - p. 42.

Tirgošanos ar zemniekiem pilsēta atstāja bez ievēribas, nedodot nekādus, viņas rīcību attaisnojošus dokumentus.

IV nodaļā iespiesti dokumenti, kuŗos tiek apskatīts 1715., 16.g.g. norisinājušies notikumi, kas zīmējās uz aizbēgušo zemnieku izdošanu. Zemnieku aizbēgšana no viena kunga un novada pie otra, ir parādība, kas izplatījies visā zemē, uz ko norāda Kurzemes virspadomnieku raksts no 1714.g.28.septembra, ko tie iesnieguši Vidzemes guberņas padomniekiem par aizbēgušo zemnieku savstarpējo izdošanu un ~~par~~, ko mēs zinām no brunniecības sekretāra G. Matesiusa apstiprināta izraksta.

Landrāts K.F.fon Šules 1715.g.20.VI griezās pie saviem brāļiem-landrātiem ar padomu, kā apkarot zemnieku pārbēgšanu uz Kurzemi. Pēc viņa domām, jāgriežas rakstiski pie Kurzemes virspadomniekiem un visas Kurzemes hercogistes Ritter- und Landschaft, lai viņi sūtītu savus deputātus, lai vienotos par to, ka pārbēdzēji-zemnieki jāizdod tā vienai, kā otrai pusei. Vienošanās līguma pārkāpējs sodams ar 200 (Rthl.) reichstāleru lielu soda naudu. Tas palīdzēs apturēt zemnieku pārbēgšanu.

Šis Šulca raksts tika saņemts no rezidējošiem landrātiem 1715.g.22.VI. 1715.g. (13.) IX rezidējošie landrāti kopā ar vairākiem kollēģiem izgatavoja un nosūtīja rakstu gubernātoram Golīcinam, kurā lūdza nepiespiest muižniekus izdot zemniekus, kas ieradušies no Kurzemes, Latgales un citām kaimiņu zemēm, iekams nebūs panākta vienošanās ar turienes muižniecību par savstarpējo aizbēgušo zemnieku izdošanu.

1716.g.20.III gubernātors piesūtīja rezidējošiem landrātiem paredzamas patentes uzmetumu par aizbēgušo zemnieku izdošanu. Šīs patentes saturs tāds: Viņa Keizara Majestāte ir atsūtījis stingrāko pavēli (ernster Befehl), pēc kuŗas katram zemes iedzīvotājam (Landeseingesessener) jāpaziņo par pārbēgušo zemnieku viņa kungam un tas jāizdod, kā arī par to jāpaziņo valdības kancelejai. Jāizdod visi pārbēdzēji, kas atnākuši no Kurzemes, Latgales. Ingermanlandes vai arī kādas citas viņa Keizara Majestātes padotas zemes. Par šīs pavēles neizpildīšanu draud nevien sods, bet arī īpašuma (Guthes) konfiskācija.

Šādas pārgrozības būs ar patenti izsludinātas arī Esth- un Ingermanlandē.

Protams šis projekts sacēla muižniekos nemieru un vairāki pilsētā atrodošies landrāti un rezidējošie landrāti četrus dienu laikā izgatavoja patentes lietā iebildumu rakstu un 24.111 iesniedza to gubernātoram. Viņu "remonstration" satur 6 punktus.

1. Landrāti lūdza šo patenti neattiecināt uz tiem zemniekiem, kas pārbēguši pirms šīs patentes publicēšanas un pēdējā revīzijā jau pieskaitīti vienai vai otrai muižai.

2. Kas zīmējas uz Vidzemes zemniekiem, tad viņi lūdza atstāt spēkā ar Landesordnung paredzēto normu, t.i. ka par izvairīšanos atdot zemnieku, vainīgais sodams ar 50 (Rthl.) reichstāleriem.

3. Esth-Ingermanland, kā arī pārējo provinču zemnieki, protams, izdodami, bet īpašuma konfiskāciju par zemnieka neizdošanu, viņi uzskata par pārāk lielu sodu, kas runā pret zemes tiesībām, un viņiem šķiet to labāk atvietot ar proporcionālo naudas sodu.

4. Tā kā bieži gadījās, ka muižnieks, nezinot par to, ka viņa novadā apmeties kāds pārbēdzējs, tad landrāti lūdza tādos gadījumos sodu neuzlikt, atstājot to tikai tādos gadījumos, kad kungs tīšā prātā noslēpj pārbēdzēju.

5. Tāpat landrāti lūdza atbrīvot viņus no pienākuma nogādāt pārbēgušo zemnieku uz viņa agrāko dzīves vietu, jo tas saistīts ar neērtībām, jo kad jānogāda pārbēdzējs Ingermanlandē (Ingrijā) vai Krievijā, tad trūkst tādu pavadoņu, kas prot turienes valodu; pietiek, ja par pārbēdzēju paziņos viņa kungam, kuram pašam jā rūpējas par zemnieka nogādāšanu mājup.

6. Tā kā zemnieki bieži melo un rada kungam grūtības paziņot viņa īstājam kungam pārbēdzēja atrašanās vietu, tad landrāti lūdza nodot zemnieku-pārbēdzēju nopratināšanu brugu vai zemes tiesām, kurām muižnieks ziņotu par pārbēdzēja ierašanos.

1716.g. 25.IV gubernātors bija izdevis patenti par aizbēgušo zemnieku izdošanu, bet kā redzams no rezidējošo landrātu lūguma gubernātoram kņazam Golīcinam, ko viņi iesniedza 25.VII (t.p.g.), ^{pilsēta tādu nav} publicējusi un pat otrreizēja gubernātora pavēle, kas bija izgatavota 28.jūlijā, nebija izpildīta.

1716.g. 3.VIII muižnieki atkal griezās pie gubernātorā, aizrādot uz pilsētas nepaklausību patentē publicēšanas lietā un atkal gubernātors solījās piespiest rāti publicēt augšā minēto patenti.

21.augustā valdība piesūtīja rezidējošiem landrātiem Rīgas rātes rakstu, kurā viņa atsaucoties uz bēglu divgadējo no ilgumu, lūdza gubernātoru neapgrūtināt pilsētu ar minētās

(25.IV) patentes publicēšanu.

Rezidējošie landrāti, saņemot šo rakstu, vienojās, ka jāuzraksta pretraksts un 11.oktobrī tāds jau bija izgatavots un nosūtīts gubernatora kungam. Šinī pretrakstā bruņniecība protestē pret "praescriptio biennalis" tiesībām, aizrādot, ka virsmestru un virsbīskapijas laikā (Ordeņa) tādas tiesības nav pastāvējušas un tāpēc, kā "alter Gewohnheit" nevar būt uzskatāmas, jo cēlušās tikai poļu un zviedru laikos. Pat "politische und moralische Betrachtung" ir pret šīm tiesībām. Tālāk viņi aizrāda, ka pēc kara un mēra gadiem, ļaužu skaits ir samazinājies nevien pilsētās, bet arī uz laukiem un darba ļaudis vajadzīgi zemkopībai ne mazāk, kā pilsētas tirdzniecībai. Tāpat protestē pret to, ka bez pilsētas uz "praescriptio biennalis tiesībām" pretendē arī pilsētas muižas (Patrimonialgüter). Noslēdz savu rakstu ar cerību, ka gubernatora kungs gādās par viņu taisnīgo tiesību aizsardzību.

V. 1717.g. landtāga "vēlējumies"

21. janvārī, starp citu, landtāgā tika nolasīti landrātu vēlējumies, lai strīdus gadījumus par zemnieku izdošanu, uz priekšu izšķirtu Zemes tiesa, bet par šā punkta apspriešanas gaitu un gala iznākumu, landtāga recess nekādu ziņu nesniedz. 1. februārī, klāt esot lielākai daļai apriņķu deputātu, bruņniecības sekretāram tika uzdots sastādīt iesniegumu gubernatora kungam uz nupat minēto un arī to 1714.g.vēlējumos pamata,

kas vēl nav izlemti. 4.lī landtāgā tika izstrādāti vēlējumi, kas vairākkārtīgi pārstrādāti; 7.lī dabūja galīgo redakciju un 8.lī tika nodoti gubernātoram.

Šinī iesniegumā bijuši 17 punkti, no kuriem mūs interesē 8., 14. un 15.

8. p. Tā kā no Vidzemes joprojām zemnieki pārbēg uz Kurzemi, Lietuvu un Latgali un netiek izdoti atpakaļ, tad muižniecība spiesta atkal lūgt par zemnieku izdošanu nokārtošanu, kā tas tika lūgts 1714.g. landtāgā.

14. p. - muižniecība protestē pret Rīgas pilsētas pretenzijām uz praescriptio biennalis tiesībām.

15. p. - Muižniecība vēlas, lai pilsētas tirgoņi nedarītu zemniekiem liekus šķēršļus labības pārdošanas lietā, jo labi zināms, ka pie zemām cenām uz labību un pie tās nepietiekošas kvalitātes, lai samaksātu renti kroņa un privātām muļžām, īpašniekiem nācās visus ienākumus pārvērst naudā, lai nepaliktu parādā "dem publico".

No 4.-8. aprīlim minēto iesniegumu skata cauri konferencē, kurā piedalās gubernātors Kņazs Golīcins, viņa krievu sekretārs un tulks kapteinis Brandt, prezidents Ilja Isagoff, abi rezidējošie landrāti Grabau un Mengdens, valdības padom-

nieks Vitingofs, pilstiesas viceprezidents Breverus, oberkomisārs Felkerzams, valdības sekretārs Bormans un Mathesius - bruņniecības sekretārs. Apspriedes rezultātus protokolēja valdības sekretārs Bormans. Konferencē tika nolemts:

ad 8. Tā kā no poļu karaļa un republikas uz Kurzemi ir sūtīta speciāla generālkomisija, tad jāpamēģina caur virskomisāru Bestušēvu panākt ar šo komisiju vienošanos par Kurzemē un Latgalē aizbēgušo zemnieku izdošanu.

ad 14. Gubernātors piekrita muižnieku vēlēšanām, lai Rīgas rātei būtu dots noteikts termiņš, kurā viņai jādod atbilde par itkā viņai piederošām tiesībām - "praescriptio biennalis" uz tiem zemniekiem, kas nodzīvojuši Rīgas novadā 2 gadus.

ad 15. Gubernātors izteica vēlēšanos, lai Rīgas rātei būtu paziņots, ka tādas nelikumības, kā tirgošanos ar zemniekiem būtu jāaptur. Pēc pārrunām tomēr nāca pie gala slēdziena, ka no abām pusēm jāsūta bezpartējiski cilvēki, kas varētu šo lietu nokārtot un par rezultātu paziņotu gubernātoram galīgai izšķiršanai. Arī pārējie nesaskaņas gadījumi varētu būt atrisināmi tādā pašā ceļā.

10. jūlijā gubernātors jau bija spēris soļus zemnieku izdošanas lietā, kas aizbēguši uz Kurzemi un Latgali un 20. jūlijā virskomisārs Bestušovs mutes vārdiem paziņoja landrātam Tīzenhauzenam, ka Kurzemes virspadomnieki publicējuši patenti

par to zemnieku izdošanu, kas aizbēguši uz Kurzemi.

1717.g. 13.decembrī gubernātors knazs Golīcins parakstīja oficiālo atbildi uz bruņniecības iesniegumu no 7.februāra. Šīs atbildes saturs neatšķiras no mums jau zināma 7.-8. aprīļa konferences protokola satura, kuŗa 8., 14. un 15. punktus augstāk esam pieveduši.

Kā redzējām no augstāk apskatītiem dokumentiem, tad muižnieku pretenzijas uz zemniekiem ir tik dažādas, ka tiesneši-brugu kungi neprot izšķirties, kā kuŗā gadījumā jārikojās un no savas puses apsēduši landrātu kollēģiju ar jautājumiem un pieprasījumiem. Muižnieki bezkaunīgi pretendē pat uz tiem zemniekiem, kuŗus paši bada gados padzinuši no savām muižām, nerunājot par tiem, kuŗi paši, bada spiesti, atstājuši savas mītnes. Bāreņi, pamesti bērni, ārlaulībā piedzimušie bērni, atraitnes un viņu pūrs, ^{Kaļņi} bijušie kareivji, pat tie, kas paši izpirkušies no kareivju kārtas, ir muižnieku pretenzijas priekšmets.

Visvairāk darīja muižniekiem rūpes Rīgas pilsētas "praescriptio biennalis" tiesības, pret kuŗām tie kaŗoja visiem spēkiem un līdzekļiem. Muižniekiem bija vajadzīgas darba rokas un pie tam paklausīgas, tāpēc viņi pretendēja uz kriminālo un civīlo varu par zemniekiem.

Kā centrālā vara apmierināja viņu pretenzijas, to mēs redzējām no dokumentu analīzes.

Pat šie nedaudzie apskatītie dokumenti norāda, ka starp muižniekiem-kungiem un zemniekiem-kalpiem bija norisinājusies sīva cīņa, cīņa uz dzīvību un nāvi, un kuŗai bija lemts ilgi turpināties, bet kuŗa izbeidzās ar zemnieku galīgo uzvaru.

-.---.---.--